

НЕЗНАНИЙ ЛИСТ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО 1651 р.

У публікації представлено виявлений у табірному щоденнику Януша Радзивілла невідомий лист Богдана Хмельницького 1651 р., в якому український гетьман, погоджуючись на мир із Великим князівством Литовським, у випадку воєнних дій із його боку був готовий дати відсіч.

Ключові слова: історичні джерела, козацтво, дипломатичні відносини.

Серед документів, які планується опублікувати у другому томі археографічної серії «Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр.» (перший уже побачив світ)¹, є й ті, що містяться у складі фундаментального (понад 1000 сторінок) табірному щоденнику польного гетьмана литовського князя Януша Радзивілла². Він досі недрукований і невивчений, розкиданий по різних архівосховищах, навіть відсутня пагінація на більшій частині сторінок. А між тим тут фіксувалися дії князя, котрий командував військами Великого князівства Литовського, його ставки, копіювалися вхідні й вихідні документи, протоколи допиту полонених тощо. Канадський історик Ф.Сисин виявив у цьому щоденнику 6 листів Богдана Хмельницького й видрукував їх ще 1978 р.³, а колектив польських істориків на чолі з професором М.Нагельським уже розпочав підготовку до видання цього унікального історичного джерела.

Зокрема, у документі, датованому 15 квітня 1651 р., зазначалося, що тоді до ставки прибули два шляхтича з хоругви Шимона Павші, один з яких був «пан Мишковський, котрий із листом князя й. м. їздив до Хмельницького», наводився повний звіт про цю дипломатичну місію. Він за іншим списком був відомий М.Грушевському, котрий переказав його зміст на сторінках своєї «Історії України-Руси»⁴. Але в табірному щоденнику є ще одна звістка: «Цей (Мишковський – Ю.М.) насамперед віддав (Радзивіллові – Ю.М.) таку відповідь (Хмельницького – Ю.М.)», і далі наводився важливий документ – незнаний лист гетьмана Б.Хмельницького до князя Я.Радзивілла. Його цінність полягає насамперед у тому, що ми маємо за перші вісім місяців 1651 р. тільки три листи козацького очільника, адресовані представникам Речі Посполитої: коронному підканцлерові І.Радзейовському від 27 (17) січня 1651 р., 10 лютого (31 січня) 1651 р. до А.Киселя, а потім уже аж 22 (12) серпня 1651 р. до

¹ Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т.1 (1648–1649 рр.) / Упор. о. Ю.Мицик. – К., 2012. – 680 с.

² Більша частина табірному щоденника, яка охоплює 1649–1651 рр., зберігається в Головному архіві давніх актів у Варшаві (див.: *Archiwum Głównie Akt Dawnych*. – *Archiwum Radziwiłłów*. – *Oddział VI*).

³ *Sysyn F.E. Documents of Bohdan Xmel'nyckyj // Harvard Ukrainian Studies*. – Vol.II. – №4. – December 1978. – P.500–524.

⁴ *Грушевський М.* Історія України-Руси. – К., 1996. – Т.IX. – Ч.1. – С.213–214.

коронного гетьмана М.Потоцького⁵. До Я.Радзивілла маємо обмаль листів, хоча він фактично командував усіма збройними силами Великого князівства Литовського (великий гетьман литовський Я.Кішка був тяжко хворий і не брав участі в походах проти повстанців). Це не означає, що їх узагалі не було, просто вони не збереглися або ще не виявлені. Б.Хмельницький вів складну дипломатію щодо Великого князівства Литовського й Я.Радзивілла, зокрема намагаючись його перетягти на свій бік, принаймні забезпечити відносний нейтралітет (Б.Хмельницький навіть посилався на родинні зв'язки з Я.Радзивіллою: у 1652 р. син гетьмана Тиміш узяв шлюб із молдавською господарівною Роксандою Лупу, сестра якої, Марія, уже була одружена з Я.Радзивіллою). Урешті ця політика увінчалася успіхом: у час «Потопу» 1655–1657 рр. останній перейшов на бік шведського короля Карла X Густава – союзника Б.Хмельницького – і, по суті, став на шлях унезалежнення Великого князівства Литовського від Речі Посполитої. Однак у розпал подій Я.Радзивілл передчасно й раптово помер (1655 р.).

Наведений нижче лист було написано в досить складний час. Формально ще мав чинність Зборівський мирний договір, але обидві сторони готувалися до нової війни. Уже почалися сутички на західному кордоні Гетьманщини (у бою за Красне загинув знаменитий брацлавський полковник Д.Нечай), хоча надія на продовження миру зберігалася (А.Кисіль готував нову комісію) і приїзд Мишковського з запевненнями про мирні наміри Я.Радзивілла, здавалося, відповідав сподіванням Б.Хмельницького, який бажав усе зробити, щоб на північному фронті був спокій. Хоча український гетьман зі свого боку погоджувався на мир із Великим князівством Литовським, однак давав зрозуміти, що у випадку воєнних дій повстанці готові дати відсіч. Треба зважати на те, що лист було написано з дотриманням норм тогочасного дипломатичного етикету. Зазначимо, що документ друкується згідно з не раз обумовленими правилами передачі польськокомовних текстів⁶. Загальновживані скорочення (в. кн. м. – ваша князівська милість, м. м. пан – мій милостивий пан) збережено. Нерозбірливо написані слова позначаються (...)*.

⁵ Документи Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. – К., 1961. – №132–133, 143.

⁶ Мицик Ю. Із листування українських письменників-полемістів 1621–1624 років // Записки НТШ. – Л., 1993. – №ССХХV. – С.315–316.

*Доктор історичних наук,
професор Ю.А.Мицик (Київ)*

**Лист Богдана Хмельницького до Януша Радзивілла
(29 березня 1651 р., Біла Церква)**

Jaśnie oświęcone mśc. ks. Radziwiłł,
Nasz wielce mcy panie i dobrodzieju!

Wyrozumiawszy uprzejmy candor w. ks. m., m. m. pana, z pisania i posłanca, wieleśmy ucieszeni, że w. ks. m. łaskawie się nam stawić raczył. Za to wiele dziękujemy, lubo to wiemy dobrze, że w. ks. m. masz wojska, ale o wojnie nie myslisz. My też pułkom naszym w granice Kstwa Lit. wchodzić i przyczyn dawać zakazaliśmy, ktoby jednak na nas następował, musimy swych głów bronić. Wszakże (...) miemy i mocno ufamy młwę łasce w. ks. m., że nie będziesz na nas następował. Którego sobie łaski życząc i candor w. ks. m. miłościwy poważając (...) mu i na ten czas powolności nasze i siebie samych jako napilniej oddajemy. Dan w Białej Cerkwi 29 mar.

Archiwum Główne Akt Dawnych. – Archiwum Radziwiłłów. – Oddział VI. – №36

Переклад:

Яснеосвічений мості князю Радзивілл,
наш вельми мостивий пане й добродію!

Зрозумівши люб'язну щирість в. кн. м., м. м. пана, з листа і з посланця, ми дуже втішилися, що в. кн. м. зволив ласкаво до нас поставитися. За це ми дуже дякуємо, хоч і знаємо, що в. кн. м. маєш війська, але не думаєш про війну. Ми теж нашим полкам заборонили вступати в кордони князівства Литовського, однак якщо хтось буде на нас наступати, мусимо боронити своїх голів. Усе ж (...) дуже довіряємо милостивій милості в. кн. м., що не будеш на нас наступати. Зичачи собі милості й поважаючи щирість в. кн. м. (...) і у цей час наші послуги та самих себе якнайстаранніше віддаємо. Дано в Білій Церкві 29 березня.

The publication lightings up discovered in the camp diary of Janusz Radziwiłł unknown letter written by Bohdan Khmel'nyts'kyi in 1651. Based on this letter, falls into place that agreeing to peace with the Grand Duchy of Lithuania, Ukrainian Het'man was ready to defend in case of hostilities.

Keywords: *historical sources, Cossacks, diplomatic relations.*

